

Vissen op de kaart in Zuid-Holland

Jan Kranenburg, Richard Struijk & Joost Bergsma

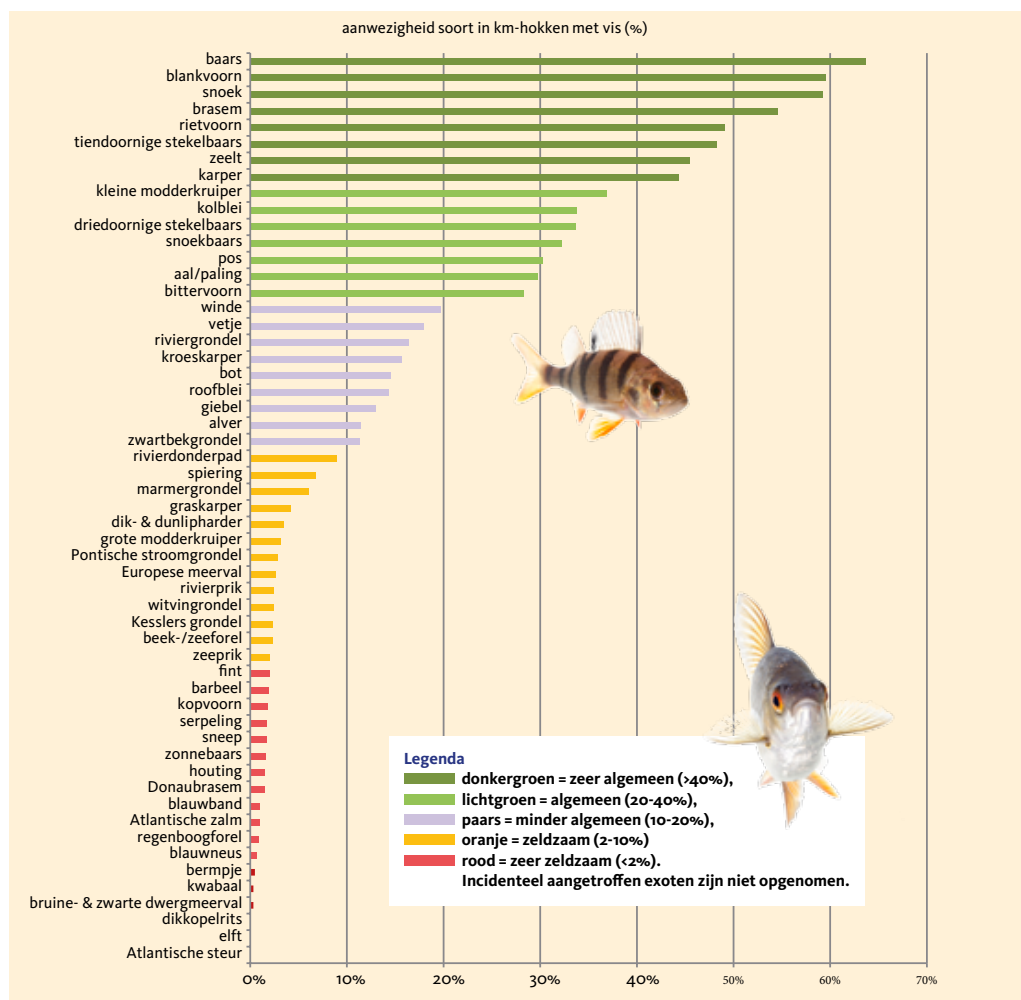
Zuid-Holland is een van de waterrijkste provincies van Nederland: rivieren die er hun weg naar zee vinden, veenplassen verbonden door een netwerk van waterlopen, polders met duizenden kilometers sloot, stadswateren en duin- en recreatieplassen. Het is de belangrijkste toegangspoort voor trekvis van het Rijn- en Maasstroomgebied, zoals de Atlantische zalm. Ruim 90% van de Nederlandse zoetwatervissoorten komt hier voor. Er was echter weinig bekend over de verspreiding van de vele vissoorten die de provincie rijk is. Om hier verandering in te brengen is in 2010 gestart met een atlasproject, waarbinnen is samengewerkt door een groot aantal organisaties. Het 'atlasproject' werd afgelopen voorjaar afgerond met de presentatie van het boek 'De Vissen van Zuid-Holland'. In dit artikel worden een aantal van de belangrijkste resultaten belicht.

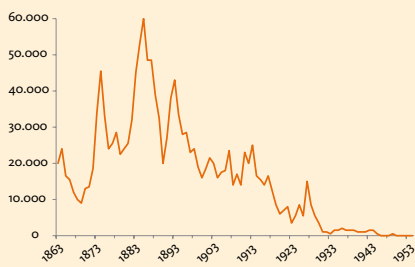
Figuur 1.
Zeldzaamheid van vissoorten in Zuid-Holland op basis van de procentuele aanwezigheid in de kilometerhokken met viswaarnemingen in de periode 2000-2014. Elft en steur worden incidenteel aangetroffen. (Foto's baars en blankvoorn: Jelger Herder)

Vissen op de kaart

Het project is gestart met het bij elkaar brengen van bestaande visgegevens. Zo werd al snel duidelijk van welke gebieden er geen gegevens bekend zijn, de 'witte gebieden'. Vervolgens zijn ruim tweehonderd vrijwilligers aan de slag gegaan om deze witte gebieden in kaart te brengen: met schepnetten, zaklampen, kleine zegens en zelfs snorkelend in de grachten van Leiden. Na afronding van deze veldklus bleek begin 2015 dat er in vrijwel alle kilometerhokken van Zuid-Holland visgegevens zijn verzameld. Met waarnemingen uit maar liefst 2.839 kilometerhokken staan vissen nu

daadwerkelijk op de kaart! In de periode 2000 - 2014 werden in Zuid-Holland bijna 70 zoetwatervissoorten aangetroffen, waarvan ruim 40 inheemse soorten. De verspreidingskaarten laten grote verschillen tussen soorten zien voor wat betreft de areaalgrootte en het verspreidingspatroon. Dit heeft te maken met de eisen die de vissen stellen aan hun leefomgeving en de mate waarin de Zuid-Hollandse wateren daaraan voldoen. Soorten als baars, blankvoorn, brasem en snoek komen vrijwel overal voor, terwijl trekvis als fint, elft, Atlantische zalm en steur zeer zeldzaam of zelfs verdwenen zijn (figuur 1).

Figuur 2. Aanlandingsgegevens Atlantische zalm (aantallen) in Nederland en vangperiode op basis van vangststatistieken (1863-1953). (Foto trekkende zalm, Arthur de Bruin)

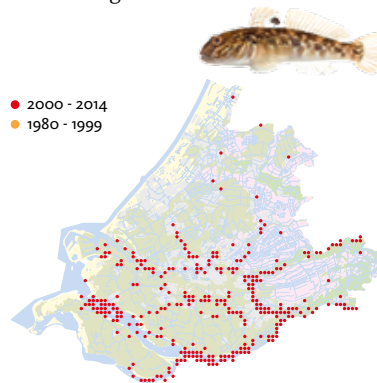
Achteruitgang en terugkeer van trekvis

Trekvis zijn niet altijd zeldzaam geweest. Het brakke overgangsgebied tussen zee en rivier, het estuarium van Zuid-Holland, vormt van oudsher de belangrijkste migratieroute waarlangs zalmen en andere trekvis vanuit zee naar de bovenstroomse paaigebieden in de Rijn en Maas migreren. Deze vis, de zalm, in het bijzonder, waren van groot belang voor de beroepsvisserij in Zuid-Holland. Van begin 19e eeuw namen de vangsten sterk toe doordat er gevestigd werd met grote zalmzegen, waarmee een groot deel van de rivier afgezet kon worden (figuur 2). In 1885 werden bij de visafslag van het Kralingseveer maar liefst 104.000 zalmen, 218.000 elften en 500 steuren aangeland. Vanaf het einde van de 19e eeuw beginnen de vangsten echter te dalen en binnen enkele decennia lopen ze sterk terug. Rond 1930 worden er jaarlijks nog maar enkele elften en steuren en een duizendtal zalmen gevangen. Als gevolg van overbevissing, watervervuiling en riviernormalisaties stierven de Rijn- en Maaspopulaties uit. Tegenwoordig worden er dankzij de waterkwaliteitsverbetering, de aanleg van vispassages, het herstel van paaigebieden en herintroductieprogramma's weer incidenteel zalmen aangetroffen op de grote rivieren en ook aan het herstel van de elft en steur wordt gewerkt. Van de begin 20e eeuw uitgestorven houting kan inmiddels gesteld worden dat deze, dankzij een Duits herintroductieprogramma dat in

de jaren '90 is gestart, weer duurzaam in Zuid-Holland voorkomt. Volwassen dieren worden steeds vaker aangetroffen in de Nieuwe Waterweg, Brielse Meer, Boven Merwede, Dordtse Biesbosch, Hollands Diep en de Nieuwe Maas. Ook zijn op verschillende plaatsen jonge dieren aangetroffen.

Ponto-Kaspische grondels

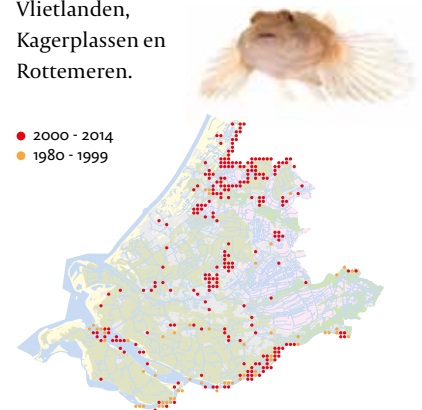
Een opvallend resultaat uit het atlasproject is de recente toename van uitheemse vissoorten afkomstig uit de stroomgebieden rond de Zwarte en Kaspische zee. Zij vinden hun weg naar Zuid-Holland sinds de aanleg van het Main-Donaukanaal in 1992, dat het Rijnsysteem verbindt met het stroomgebied van de Donau. Onder deze soorten bevinden zich enkel invasieve exoten, de zogenaamde Ponto-Kaspische grondels, die zich tussen 2002 en 2009 in Nederland hebben gevestigd. Het bundelen van alle visgegevens binnen het atlasproject geeft een goed inzicht in de mate waarin deze 'exotische grondels' nieuwe wateren koloniseren. De snelheid waarmee dit gebeurd is verbluffend. De zwartbekgrondel lijkt hierbij het meest succesvol (afbeelding 3). De soort werd voor het eerst in 2004 aangetroffen in de Lek nabij Schoonhoven en heeft zich snel verspreid over de grote rivieren en kanalen. Deze wateren fungeren overduidelijk als snelwegen voor de verspreiding. Ook meer landinwaartse wateren zoals de Kralingse Plas, de Gouwe, de Hollandse IJssel tot aan Gouda en de Schie tot in Delft zijn inmiddels gekoloniseerd.

Figuur 3. Opmars van de zwartbekgrondel in Zuid-Holland. (Foto: Jelger Herder)

Nieuwe populaties donderpadden

Dat er op visgebied in Zuid-Holland nog veel te ontdekken valt bleek uit de 'vangsten' van de rivierdonderpad. Een groepje vrijwilligers trok er met zaklampen op uit om te zien waar dit gedrongen visje dat zich verschuilt in holtes langs de oever voor zou komen. Rivierdonderpad was voornamelijk bekend van de grote rivieren en het IJsselmeer. Tot ieders verrassing bleek de soort in veel meer wateren dan gedacht voor te komen, met name in oevers met puin, steenstort of tussen de beschoeving van. In drie jaar tijd werd de rivierdonderpad op een groot aantal nieuwe locaties gevonden (figuur 4) waaronder de Zegerplas, Reeuwijkse Plassen, Zevenhuizerplas, Braasemermeer, Zoetermeerse Plas, Vlietlanden, Kagerplassen en Rottemeren.

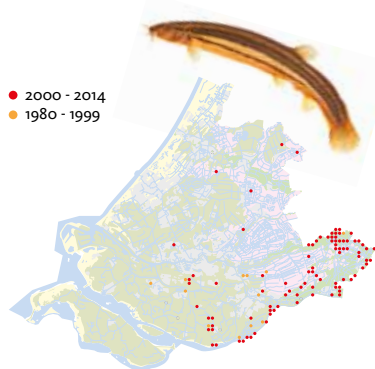

Figuur 4. Verspreiding rivierdonderpad. De soort blijkt ook veel voor te komen in het plasseengebied. (Foto: Jelger Herder)

De dichtheden bleken vaak verrassend hoog, het gaat om voor Nederland zeer belangrijke populaties. Het belang van deze populaties is extra groot, omdat de rivierdonderpad inmiddels zo goed als verdwenen is in de grote rivieren en het IJsselmeergebied, als gevolg van de concurrentie met exotische grondels.

Verdwenen moerassen

Voordat de mens zijn stempel op het landschap ging drukken, bestond een groot deel van Zuid-Holland uit moeras met overstromingsvlaktes van rivieren. Door de aanleg van dijken, ontwatering middels sloten en veenwinning ontstonden polders. Hoewel grote delen vanaf de 12e eeuw worden ingepolderd, blijven hoge

Figuur 5. Verspreiding grote modderkruiper. De soort is sterk achteruitgegaan door het verdwijnen van moerassige omstandigheden en komt op nog maar een beperkt aantal plaatsen voor. (Foto: Jelger Herder)

waterstanden in het voorjaar tot in de eerste helft van de 20e eeuw optreden. De ondergelopen graslanden en drassige slootoevers vormen een ideaal paai- en opgroei gebied voor veel vissen. De visstand in de polders floreert en voor de arme bevolking vormen soorten als brasem en baars een welkome aanvulling op het menu. Vanaf de tweede helft van de 20e eeuw wordt het dankzij moderne pompen mogelijk om de waterstanden sterk omlaag te brengen. De biomassa van vis in de polderwateren neemt af en typische moerassoorten als grote modderkruiper (figuur 5) en kroeskarper verdwijnen op veel plaatsen. Ondanks de achteruitgang ligt de kern van het Nederlandse verspreidingsgebied van kroeskarper nog steeds in de polders van Zuid-Holland en in de Zouweboezem leeft een van de belangrijkste Nederlandse grote modderkruiperpopulaties.

Vervolgactiviteiten

Het uitbrengen van de atlas betekent niet dat er een eind gekomen is aan de visactiviteiten. Integendeel zelfs, in 2015 is gestart met twee projecten: 'Samen voor aal' en 'Poldervistellingen'. In het kader van de poldervistellingen worden, samen met lokale werkgroepen, cursussen en excursies georganiseerd zodat nieuwe vrijwilligers kennis kunnen maken met het inventariseren van vissen. 'Samen voor aal' richt zich op het in beeld brengen van het aanbod van glasaal (jonge paling) en andere

Visatlas verbindende schakel

Het boek 'De Vissen van Zuid-Holland' is tot stand gekomen dankzij een groot aantal partners: Rijkswaterstaat Zuid-Holland, Hoogheemraadschap van Rijnland, Waterschap Hollandse Delta, Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden, Waterschap Rivierenland, Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht, Hoogheemraadschap van Delfland, Provincie Zuid-Holland, VBC Delfland, VBC Haagse Wateren, 's-Gravenhaagse Hengelsport Vereniging, Sportvisserij Zuidwest Nederland, Natuur- en Vogelwacht Biesbosch, Natuur- en Vogelwacht "De Alblasserwaard", Aquatische werkgroep Hoekschevaards Landschap, KNNV afd. Delfland, KNNV afd. Leiden e.o., Onder water in Leiden, Sportvisacademie Nederland, In Holland Hogeschool, RAVON Zuid-Holland, Landschapsbeheer Zuid-Holland (voormalig), Bureau Waardenburg en Stichting RAVON. Tijdens het verzamelen van de visgegevens constateerden we een grote betrokkenheid, niet alleen bij natuurvrijwilligers maar ook bij de beroepsorganisaties die zich met water en vissen bezig houden. We kunnen met elkaar trots zijn op het eindresultaat: een fraai boek over de Zuid-Hollandse vissen en het water waarin zij leven. Het vormt een belangrijk naslagwerk en een stimulans voor vrijwilligers en waterbeheerders en leidt er toe dat meer mensen kennis kunnen nemen van het onderwaterleven in de regio. Samen met het aanstekelijk enthousiasme van de vele vrijwilligers en waterprofessionals moet dat wel leiden tot een mooier 'Huis van de Vis'. 'De Vissen van Zuid-Holland' is te verkrijgen via de RAVON-webwinkel (<http://www.webshop.ravon.nl/>) voor € 19,95.

Vrijwilligers na afloop van de vis excursie in de Hoeksche Waard. (Foto: Karin Didden)

trekvisen bij zoetwaterinlaat-punten met behulp van kruisnetten.

Summary

Fish species of the south-west Netherlands

The book 'De vissen van Zuid-Holland' contains maps and graphs on the present distribution of over fifty fish species in the south-western part of the Netherlands where the rivers Rhine and Meuse flow into the sea. At the beginning of the 19th century there was a strong decline of migratory fish species like Atlantic salmon (*Salmo salar*), Houting (*Coregonus oxyrinchus*), Smelt (*Osmerus eperlanus*), Twaite shad (*Alosa fallax*), Allis shad (*Alosa alosa*) and Atlantic sturgeon (*Acipenser sturio*). The last two even got extinct. The Houting recently returned because of a

reintroduction programme upstreams in the German part of the Rhine.

The data also shows a strong increase of exotic invasive Ponto-Caspian gobies: Tubenose Goby (*Proterorhinus semilunaris*), Round Goby (*Neogobius melanostomus*), Monkey Goby (*N. fluviatilis*) and Bighead Goby (*Ponticola kessleri*).

Literatuur

Kranenbarg, J., R.P.J.H. Struijk, M. Schiphouwer, J. Bergsma, K. Didden & J.E. Herder, 2015. De vissen van Zuid-Holland. Stichting RAVON, Nijmegen en Bureau Waardenburg, Cullemberg.

Jan Kranenbarg & Richard Struijk, RAVON

j.kranenbarg@ravon.nl, r.struijk@ravon.nl

Joost Bergsma, Bureau Waardenburg

j.h.bergsma@buwa.nl

